

דף הרחבות לנושא:

'לכם – לאכלה'

מתוך סדרת הלכות שמיטה

יחידה מספר 9

❖ פירוש 'חברותא' לגמרא

חברותא סוכה דף מ עמוד א

לולב דשביעית [שחנט בשנה השביעית] - קדוש בקדושת שביעית, וממילא אם יקח בשנה השמינית לולב שחנט בשביעית תחול קדושת שביעית על דמיו, וקשה, אמאי חלה עליו קדושת שביעית, הרי הלולב עצים בעלמא הוא, שאינו פרי, ועצים אין בהן משום קדושת שביעית! דהיינו, הגמרא מניחה עתה ששביעית נוהגת רק בדבר הראוי למאכל, ולא בלולב שאינו אלא עץ בעלמא. והראיה לכך שאין קדושת שביעית חלה על עצים בעלמא, היא מהא דתניא: עלי קנים ועלי גפנים, שגבבן לחובה - שכנס אותם כדי לאצור אותם במקום מחבוא, ועתה הם עדיין על פני השדה, דינם כדלהלן: לעלים אלו יש שני שימושים, האחד, למאכל בהמה, והשני, להבעיר בהם אש כשאר עצים. וכיון שכך, נתחדש בעלים אלו שדינם לענין קדושת שביעית יקבע על פי היעוד שיקבע האדם המלקט אותם, בשעת לקיטתם. ולפיכך, אם לקטן לאכילה [למאכל בהמה] דינם כשאר מיני מאכל, ויש בהן משום קדושת שביעית. אבל אם לקטן לעצים הרי הם כשאר עצים ואין בהן משום קדושת שביעית. ומברייתא זו מוכח, שאין קדושת שביעית נוהגת בעצים גרידא, ואם כן מדוע קדוש הלולב בקדושת שביעית! ומתוצאת הגמרא: לעולם גם בעצים שאינם מיועדים למאכל נוהגת קדושת שביעית, ומשום כך קדוש הלולב בקדושת שביעית. ושאני התם, בעצי הסקה, שרק הם אינם קדושים בקדושת שביעית. והטעם בזה הוא, דאמר קרא [ויקרא כה ו]: והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, ודרשינן הכי: שתהיה שבת הארץ נוהגת "לכם". והיינו, שתנהג קדושת שביעית באותם גידולי ארץ שהם "לכם", דומיא ד"לאכלה". ללמדך, כי רק מי שהנאתו וביעורו שוה, דהיינו, שבשעה שהוא מתכלה נהנים ממנו, כמו מאכל הנאכל, שבשעה שאוכלים ומכלים אותו נהנים ממנו, דוקא בו נוהגת קדושת שביעית. יצאו עצים המיועדים להסקה, שהנאתן היא אחר ביעורן. והיינו משום שדרך העולם לאפות בהן הפת רק אחר שנשרפו העצים ונעשו גחלים, ולא כשהעץ עצמו דולק. אבל לולב, עיקר הנאתו היא בכך שמשמשים בו לכבד את הרצפה, ובזמן מלאכת הכיבוד הוא משתחק ומתכלה, נמצא שהנאתו וביעורו שווים - שבזמן הנאתו הוא מתבער, ולכן יש בו קדושת שביעית. מקשה הגמרא, על מה שאמרו שבעצי הסקה אין קדושת שביעית מחמת שהנאתן היא אחר ביעורן: והאיכא עצים דמשחן [עצים שיש בהם שמן], דהנאתן וביעורן שוה, לפי שהם משמשים לא רק לחימום אלא גם לתאורה? [כלומר, הנאת החימום נעשית בדרך כלל על ידי גחלים. אבל כדי להאיר משמשים דוקא באבוקה דהיינו עץ הבוער באש קודם שיתעמם ויעשה גחלת, נמצא שעיקר ההנאה מעצים אלו היא בשעת כלויים]. ואף שעצים אלו משמשים גם לחימום, מכל מקום לא גרע מעלי קנים וגפנים דשינו לעיל, כיון שיש להם כמה שימושים תלוי הדבר בדעת הלוקט, ואם כן אם המלקט עצים אלו ייעדם לתאורה מדוע לא תחול עליהם קדושת שביעית! מתוצאת הגמרא: אמר רבא: סתם עצים ולהסקה הן עומדין. כלומר, בעלי קנים ועלי גפנים שני השימושים מתקיימים בשוה, שיש הלוקטים אותם לאכילה ויש הלוקטים אותם לשריפה. ולכן כיון שאינם מיועדים מעצם מהותם לתשימש אחד יותר מחבירו דעת הלוקט קובעת את מהותם. אבל עצים דמשחן עיקר תשמישן הוא להסקה כשאר עצים, ולכן אין דעתו חשובה דיה להפקיע מהם תורת הסקה ולהגדיר שכל תכליתם הוא להאיר וממילא הנאתם וביעורם שווה. ולפיכך דינם כשאר עצי הסקה שאין קדושת שביעית חלה עליהם לפי שאין הנאתם וביעורם שווה.

ומוסיפה הגמרא: כי הלכה זו שאין קדושת שביעית נוהגת בעצים המיועדים להסקה, כיון שאין הנאתן וביעורן שווה, מחלוקת תנאי היא. דמציינו שנחלקו תנאי, בעצם הכלל האמור לעיל, האם קדושת שביעית נוהגת רק בדבר שהנאתו וביעורו שווה, או גם בדבר שהנאתו אחר ביעורו. ולצד זה, לא בא הכתוב שמשווה "לכם" ל"אכלה" למעט דבר שהנאתו אחר ביעורו, אלא בא למעט דבר שאין הנאתו שווה בכל אדם, שהרי אכילה נוהגת בכל אדם, וכפי שיתבאר. דתניא: אין מוסרין פירות שביעית כגון יין, לא למשרה של פשתן - שלא ישרה פשתנו בין הקדוש בקדושת שביעית, ולא לכבוסה - שלא יכבס בגדיו בין הקדוש בקדושת שביעית, לפי שהנאת שימושים אלו היא אחר ביעורם. לפי שמיד כשמשרה פשתנו בתוכו מתקלקל היין, ורק לאחר מכן מוציא ממנו פשתנו ונהנה מהשימוש בו. וכן לענין כיבוס בגדים, היין מתקלקל על ידי מלאכת הכיבוס, ואילו הוא אינו נהנה ממנו אלא לאחר זמן כאשר לובש את הבגדים. אבל רבי יוסי אומר: מוסרין יין של שביעית למשה של פשתן וכיבוס בגדים. ומבאר הגמרא: מאי טעמא דתנא קמא? דאמר קרא והיתה שבת הארץ לכם "לאכלה", ולא למשרה, ולא לכבוסה. והיינו, דכוונת הכתוב למעט תשמישים שהנאתם אחר ביעורם, שאינם כאכילה שזמן אכילתה וביעורה שווה. מאי טעמא דרבי יוסי? אמר קרא "לכם", ודרשינן: לכם, לכל צרכיכם, ולרבות בא, דאפילו למשרה ולכבוסה שאין הנאתם וביעורם שווה, שרי. ומקשה הגמרא: ותנא קמא, מה יענה לדרשתו של רבי יוסי, הא כתיב "לכם", שמשמעו לכל צרכיכם! ומתצינן: ההוא "לכם" בא ללמדנו, שקדושת שביעית נוהגת רק בדבר שה"לכם" שלו הוא דומיא ד"לאכלה", דהיינו, מי שהנאתו

וביעורו שוה, כאכילה שבזמן ביעורה הנאתה, יצאו משרה וכבוסה שהנאתן אחר ביעורן. מוסיפה הגמרא ומקשה לאידך גיסא: ורבי יוסי, הא כתיב "לאכלה", דמשמע דבעינן הנאה דומיא דאכילה?! ומתרצינן: ההוא מיבעי ליה ללמדנו הלכה נוספת: דדוקא "לאכלה" שרי, ולא למלוגמא - לרפואה. כיון ששימוש זה אינו מיועד לכל אדם אלא לחולים בלבד, ואנן בעינן דומיא ד"לאכלה" שהוא תשמיש המיועד לכל אדם. וברייתא מפורשת היא, כדתניא: "לאכלה", ולא למלוגמא. אתה אומר דדרשינן "לאכלה" ולא למלוגמא, או אינו אלא "לאכלה" ולא לכבוסה כמו שדרשו רבנן דפליגי על רבי יוסי?! כשהוא אומר "לכם", הרי לכבוסה אמור, שהרי "לכם" משמעו לכל צרכיכם - לרבות משרה וכיבוסה, וממילא על כרחך הא מה אני מקיים "לאכלה", לאכלה ולא למלוגמא. ומה ראית לרבות את הכבוסה ולהוציא את המלוגמא? נאמר להיפך - דמקרא ד"לכם" נרבה מלוגמא, ומקרא ד"לאכלה" נמעט כיבוסה?! מבארת הברייתא: מרבה אני את הכבוסה, ששוה בכל אדם דומיא דאכילה, ויותר סברא היא שנתירה בשביעית, ומוציא את המלוגמא - שאינה שוה לכל אדם, שאין בה צורך אלא לחולים

❖ הרחבת סוגיית מכירת לולב של שביעית

משנה מסכת סוכה פרק ג משנה יא

הלוקח לולב מחבירו בשביעית נותן לו אתרוג במתנה לפי שאין רשאי ללוקחו בשביעית

המשנה עוסקת בקניית ארבעת המינים בשמיטה. עולה ממנה שאסור לקנות את האתרוג, מפני שהוא קדוש בקדושת שביעית.

אך מה עם הלולב? האם מותר לקנות לולב הקדוש בקדושת שביעית?

הגמרא במסכת סוכה (שלמדנו ביחידה) מתחילה משאלה זו, וממנה צוללת לדיון אודות סוגי עצים שונים. הרמב"ם מפרש את המשנה:

רמב"ם על משנה מסכת סוכה פרק ג משנה יא

הלולב מותר למכרו לפי שהוא כעצים ואין קדושת שביעית חלה עליו

ופוסק את המשנה כפשוטה:

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ח הלכה יא

הלוקח לולב מעם הארץ בשביעית נותן לו אתרוג מתנה, ואם לא נתן לו מבליע לו דמי אתרוג בדמי לולב.

עולה מדבריו שמסיק שאין ללולב קדושת שביעית! מדוע? הרי הראשונים זיהו אופנים שהנאתו וביעורו שווים! לכאורה מסקנה זו מתאימה לשיטת בעל המאור כפי שמבאר היעב"ץ. וכך מבאר גם בשו"ת ציץ הקודש (יהושע צבי מיכל שפירא, ת"ר-תרס"ו, מגדולי ירושלים בדורו. מרביתיו של הרב חרל"פ):

שו"ת ציץ אליעזר חלק יא סימן סט

בלולבים פסק הרמב"ם (שמיטה ח, יא) דאין נוהג בהם קדושת שביעית, אף על גב דהנאתן וביעורן שוין בהן כאחד, עם הכיבוד... ויעוין בספר ציץ הקדש סימן טו שכותב לבאר שיטת הרמב"ם על פי דברי הראב"ד... וגריס בגמרא: 'ועצים תנאי', וסבירא ליה לרבנן דגם עצים שהנאתן וביעורן שוה, אין שביעית נוהגת בהן משום דבעי דוקא דבר יהיה ראוי לאכילה, ומשום הכי מיושב היטב בלולב שאינו נוהג בו שביעית משום דעל כל פנים אינו מידי דאכילה, עיין שם

❖ קדושת שביעית בעלי טבק

לכאורה ביעור הטבק נעשה יחד עם ההנאה ממנו. מצד שני, למדנו שיש תנאי נוסף – הנאה השווה לכולם:

שו"ת ציץ אליעזר חלק יא סימן סט

כל היסוד דבטיטון {טבק} נוהג קדושת שביעית... בהיות דהנאתו וביעורו שוה. אבל באמת יש לדון בזה, כי הרבה מגדולי הפוסקים סוברים דלא קובע מה שהנאתו וביעורו שוה, אלא העיקר קובע אם הוא דבר הראוי לאכילה, ואם הוא דבר השוה לכולם.

בהמשך הציץ אליעזר מזכיר את מה שלמדנו בהרחבה הקודמת: שלפי הרמב"ם התנאי המרכזי הוא השווה לכולם, ולא הנאה וביעור כאחד. וכן את ערוך השלחן, האומר שהירושלמי חולק לחלוטין על ההגדרה הזו. לכן הצורך שיהיה שווה לכולם, כתנאי בסיסי, מתחזק.

למעשה הוא אומר להחמיר שיש בטבק קדושה, אך אינו חושש שיש בו איסור ספיחים:

והרי טאבק עישון איננו דבר הראוי לאכילה, וגם לא ברור שנקרא זה דבר השווה לכולם, כידוע משיטות הפוסקים גבי עישון ביום טוב. ובפרט כהיום הזה שהדעה הרפואית המהלכת היא שהעישון מזיק לבריאות האדם, כידוע...

על כל פנים, מכיוון שהדבר שנוי במחלוקת, יש לומר אם כן, דלענין עצם הדבר אם נוהג בטאבק עישון דין שביעית יש להחמיר, אבל לענין ספיחין בודאי יש להקל ולומר דלא נהגי בזה דינא דאיסור ספיחין בזמנו של הציץ אליעזר עוד הייתה מחלוקת בעולם הרפואי על נזקי הטבק. אך כמובן שבימינו ידוע שאכילת, לעיסת, או עישון הטבק מזיק ביותר, וראוי לכל ירא שמיים להתרחק מדברים המזיקים לבריאות. על אחת כמה וכמה שאינו שווה לכל נפש.

בדברי יציב (האדמו"ר מקלויזנברג) חולק על הגדרה זו של הנאה וביעור כאחד:

שו"ת דברי יציב חלק יורה דעה סימן ריד אות ג - ד

וגם אם נימא דהנאתו וביעורו שוה יש בו קדושת שביעית, מכל מקום נראה לי דבטיטון הנאתו אחר ביעורו, דהרי הנאתו מהעשן שבא עם כליון העלה ונעתק ממנו, והנאתו וביעורו שוה הוי רק בדוגמת הדלקת הנר ועצים דמשחן וכמו שכתב רש"י [בסוכה שם בד"ה והא איכא] שהעץ עצמו מדליקין בו להאיר כמו באבוקות עיין שם, מה שאין כן כשהנאה מהעשן ולא מהאש הוי הנאתו אחר ביעורו...

וגם אפשר דהעישון אינו נחשב כלל הנאה השווה לכל נפש ואינו בגדר הנאה, ואדרבה מזיק כידוע. ולאחרונה קבעו גם הרופאים שמביא למחלה ממארת... וכיון שלאחרונה נתגלה דעישון דידן מזיק, אם כן לאו גדר הנאה הוא, ולית ביה קדושת שביעית